

Բայց թուրքը, յառաջ տարաւ ազտն տխրա-
խառն քմիծաղով մը, ու Խարուբերիով գլու-
խը, — սիրելի «քնաթիւռւտա» (տանուտէր),
մեզ Բրդերս յիմարի՛ կամ իրբու յարմար
օրինակ, պիտի բռնի երկխառն տեղէ դրած՝
մէկ ձեռքով մեր գլխուն կը զարնէ եւ միւս
ձեռքով շաքար կը թխմէ մեր բերանը, մեր
ձայնը, մեր հնկեկանքը կտրելու ու վերստին
սիրաշահելու համար։ Այսպէս, մէկ կողմէն մեր
անները կը քանդէ, մեր պատիւը կը բռնաբարէ,
միւս կողմէ ալ այլազան խոստովանելով հրա-
ւիրազերեր կ'ուղարկէ մեզ գալ, առանձին զօ-
բանոցներու մէջ խմբուիլ, ու չգիտեմ ի՞նչ
հակառակ պարագային, ու, Հայերը սրէ անցը-
նել, եւ ես այսօր, արեւ, նոյն հրաւիրողովն
եմ եկած յայտեղի կառավարութեան։ Այժմ
ի՛նչի՛ր է թէ մենք, Բրդերու գլխաւորներս,
դառն փորձառուներէ յետոյ, պիտի շարունա-
կենք խաբուիլ ու կոյր կամակառարներ մը-
նալ թուրքին, կամ թէ մեր կիններ իսկ պի-
տի ներքէն մեզ այսօրինակ ծայրայեղ յիմարու-
թիւն մը. այդ յետոյ պիտի տեսնուի։ Ան այժմ
միայն քեզ հետ պիտի կրկնեմ, խստազանե-
լով որ մենք Բրդերս, այո՛, խիստ անխիղճ
գտնուեցանք եւ չարաչար խաբուեցանք թուր-
քէն։ Բայց անցածը անցեր է...»

Աղայի այս զանն խոստովանութենէն յե-
տոյ տրեց երկարատեւ լռութիւն մը, որ ժա-
մանակ՝ չկրնայով երկար մնալ կծկուած տեղս,
արտասուակից աչքով դուրս եկայ հիւրանո-
ցէն։

Այն իրողութիւնը, որ Բրդին մեզ հասու-
ցած բոլոր չարեաց թելադրողն ու հայրը
թուրքն է, այնքան յեղեղուած ու պարզուած
է մեր մէկ քանի խելամուտ ազգայիններէ ու
անաչառ օտարազգիներէ, որքան թուրքի դա-
րաւոր հայաշինջ նպատակը։ Բիւրտը թուրքի
շլացուցիչ խոստովանելն եւ իր խորին տը-
գիտութենէն չարաչար խաբուած է։ Այժմ,
Բիւրտերուն մէջ կան շատեր որ զգացած են
իրենց սխալը եւ թերեւս պիտի վնասն զայն
դարմանէ։ Արդ այս փափուկ հանգամանքնե-
րու մէջէն յաջողութեամբ մեր նպատակին
հասնելու համար, հետեւելիք հանճարեղ ի՞նչ
ընթացքը սահմանագծին մեզ արդեօք մեր կեն-
սական շահերը Անտարակոյս, ի՞նչ ժամանակի

եւ հանգամանքներու այժմեան անուրա-
նայի փոխութեան առարկութիւնը չլինէր, մեր
միակ ու նպատակայարմար ուղեցոյցը պի-
տի լինէր «ազատութեան կարագետ» անմահն
Բաֆֆիի սա ամենաւեկին կտակը

«Եւ իրաւ, այդ ժողովուրդը ինչո՞վ է մե-
ղաւոր, որ մնացել է վայրենի, որ իր ապ-
րուստը որոնում է աւազակութեան եւ մար-
դասպանութեան մէջ. մեղաւորը մենք ենք,
որ մինչեւ այսօր չաշխատեցանք կրթել
նրանց։ Մեր սեփական շահերը պահանջում
էին անել այդ։ Նի՛ք ցանկանում ենք ազատ
մնալ գաղանները կատարութիւնից, պէտք է
աշխատինք ընտանեցնել, պէտք է աշխա-
տինք նրանց վարժեցնել, աւելի խաղաղ եւ
աւելի քաղաքակրթուած կեանքի։ Թուր-
քիան հոգ չէ տանում Բրդերի կրթութեան
մասին, եւ այդ շատ հասկանալի է, որովհե-
տեւ քրդի վայրենութիւնը աւելի նպաստա-
ւոր է նրան։ Բայց մենք պէտք է հոգ տանինք,
որովհետեւ վնասը մեզ է հասնում։»

(հնեթԸ, էջ 218)

ԼՈՇՏԱԿ

Բ ա Ր Ի Ղ

• •

«Լոյտակ» ի ուսումնասիրութիւնը, որ այս
թիւով կաւարտի, շեշտեց ու տարածեց սա
գաղափարը թէ Հայուն բուն թշնամին, բուն
դահիճը Բիւրտը չէ, ինչպէս կը կարծենք
ընդհանրապէս, այլ թուրքը, կամ աւելի ճիշդ
թուրքը ըսծիմը։ «Լոյտակ»-ին հետ ես ալ կը մը-
տածեմ որ եթէ այդ գաղափարը մեր գոր-
ծիչներու մօտէն մէջ առաջին օրէն արմատա-
ցած ըլլար, Բիւրտերը վերջին կոտորածնե-
րուն մէջ թերեւս այնքան փութկոտ աջակ-
ցութիւն մը չէին չնորհեր Սուլթանին հայա-
ջինջ ծրագրին գործարկութեանը։ Անշուշտ,
ներկի չէ կարծել, ինչպէս Ապտուրրահ-
ման պէյ Պէտրիսան ըրաւ, թէ Սուլթան
Համիդին սառաջ Բիւրտերն ու Հայերը ան-
վերջով ու անխառն եղբայրութեամբ
կ'ապրէին իրարու հետ։ Բիւրտերը, իրենց ա-
ւաղակալին բարքերով, միշտ պատահաս մը
եղած են Հայոց գլխուն, եւ Հայաստանի Հայր
Բիւրտն ալ թուրքին չափ, երբեմն թուրքէն

աւելի՛ իրեն դահիճը նկատած է . բայց սա ճիշդ է որ քոյրո՛ր Գիւրտերը չեն որ կատարած են այդ կեղեքելի դերը , Գիւրտերուն մէջ կայ մաս մը որ իրօք գրացիի ու բարեկամի պէս վարուած է միշտ Հայուն հետ . իսկ կեղեքող Գիւրտերը Հայուն դէմ ցեղական ու սխտեմաս կան ատելութիւնէ մը մղուած չէ որ այդ ընթացքն ունեցած են, այլ իրենց տգէտ ու վայրենիի եւ աւազակութեամբ ապրող ժողովրդի գործը կատարած են , կողոպտելով Հայը , ինչպէս թուրքը , ինչպէս եւ խաղաղակեաց Գիւրտը : Տաճիկն է որ ջանացած է Գիւրտերուն այդ աւազակի ընթացքը ցեղական ատելութեամբ փոխել . եւ մինքն անգիտակցաբար օգնած ենք իրեն՝ այդ ծրագրին մէջ . Գերլինի դաշնագրին 61րդ յօդուածը բարենորոգումներ կ'առաջարկէ Հայերը պաշտպանելու համար, ոչ թէ թուրք բռնապետութեան դէմ , այլ «Գիւրտերուն եւ Չերքէզներուն» դէմ . Սուլթանը այդ յօդուածը ցոյց տալով քերտ չեխերուն , զանոնք յաջողած է համոզել թէ Հայերը քերտերուն դէմ կը չորգանն եւրոպան, քերտը ջնջել կ'ուզեն : Հայոց կարգ մը հրատարակութիւնները արարքները՝ այդ համոզումը չեղտելու նպատակով են քերտերուն մէջ . եւ Սուլթանը դժուարութիւն չէ ունեցած Համրտիէ դուն դերը կազմելու :

Գնի ջարդերէն յետոյ , կարգ մը դէպքեր ցոյց տուին թէ քերտերը , մասամբ , սկսած են իրենց սխալն զգալ . ջարդերուն ատենն իսկ , շատ տեղ քերտերը դժկամակած էին Հայերը սպաննելու , նախընտրած էին կողոպուտով բաւականանալ , եւ յանդիմուանած էին թուրք պաշտօնեաներէն որ ջարդը կը նախընտրէին : Պետիւրխան պէյին որդին , Ապուրարահման պէյ , իր «քերտախտան» թերթին մէջ ջանաց , եւ կը ջանայ միշտ , այդ սխալէն ետ կեցնել վերջնապէս իր ցեղակիցները եւ զանոնք համոզել որ ըմբռնեն թէ բաղդակից եւ չահաւկից են Հայուն , ու իրենց միակ թշնամին թուրք բռնապետութիւնն է : Հայոց մէջ ալ թաքթիքի փոփոխութիւն մը սկսած է ատենն մը ի վեր քերտերուն նկատմամբ . «Դրօշակը կը յայտաբարէր վերջերս թէ Դաշնակցութիւնը ինչն իսկ յանձն առած է քերտախտանի

մէջ ցրուել Ապուրարահմանի վերջին կողմ քերտերուն ուղղեալ . կը մաղթենք որ լուրջ ձեռնարկներ փորձուին՝ քերտ շեխերը այս գաղափարներուն բերելու համար : Բացուած խրամատը գոցել շատ դժուար է բնականաբար . քերտը կրօնք կապն ունի , — թէեւ բաւական թոյլ — Տաճիկին հետ , ու Սուլթանը դաշնոնք իրեն համակու համար դրամին ուժն ունի , մեծագոյն ուժը , եւ յետոյ ուժը այն հրապուրիչ արտօնութեան զոր անոնց կուտայ Հայերը կողոպտելու . քերտերը , տգէտ , բարբառ , մեծամասնութեամբ՝ քաղաքական հետաւետութենէ , ազգայնական ձգտումներէ զուրկ , անշուշտ պիտի շարունակեն դեռ ատեն մը Սուլթանին շնորհած այդ ներթական ջօշափելի եւ անմիջական առաւելութիւնները նախընտրել Հայոց հետ դաշնակցութեան մը գաղափարական խօսքունն : Իսկ Հայուն համար շատ դժուար պիտի ըլլայ մոռնալ քերտէն կըրած վայրենի , հրէշային չարիքները , Բայց «տեսութիւնը» ճիշդ է , եւ մեր շահը կը պահանջէ անոր իրականացումը փութացնելու համար շարունակել մեր ջանքերը : Պէտք է որ քերտերը դադրին Սուլթանին հայաջինջ ծրագրին գործիքը մնալէ , պէտք է որ անոնք ազգայնական զգացում մը սկսին ունենալ եւ ատով թուրք բեժմին դէմ դարձնեն իրենց զէնքը եւ Հայուն դաշնակցին : Մենք չենք կրնար մոռնալ քերտէն կրած չարիքնիս , բայց բաղդատելով թուրք կառավարութեան գիտակից , ծրագրուած ոճիւրիս հետ՝ քերտին անգիտակից , աւազակային յարձակումը , մեր ատելութիւնը քերտին վրայէն պէտք է սահել եւ թուրք բեժմին դէմ կեդրոնանալ :

Իր վրայ յարձակող քերտին դաշնակին չափը դաճակով պէտք է պատասխանէ , բայց հայ «վարիչը» պէտք է բաղմապատկէ իր ջանքերը որպէսզի հայ ու քերտ դաշնակները միանան հասարակաց թշնամին , թուրք բռնապետական բեժմին դէմ :

«Թուրք բեժմին» կ'ըսեն , եւ ոչ թէ թուրք ցեղին , որովհետեւ որքան ալ այդ ցեղը նոյննայ իր ստեղծած վայրագ . ու կործանիչ բեժմինն են , մենք միշտ պէտք է քաղաքակիրթ ու քրիստոնեայ (բառին բարձրագոյն նը-

չանակուել՝ ինչպէս ինքզուր
 թեամբը ջառանգել անհէկառաւարտութիւնները ժողովուրդներէն մենք Հայերս
 Փոքր-Ասիոյ մահմետական ու քրիստոնէայ
 բոլոր ցեղերուն առաջնորդն ըլլալ կոչուած
 ենք զէպի եւրոպական քաղաքակրթութիւնը,
 եւ այդ ազնիւ գերը արդէն կատարած ենք
 մասամբ. Փոքր-Ասիան մահացող ընդհանուր
 փութման մէջ, Հայերն են որ բողոքի առաջին
 ձայնը բարձրացուցին, եւ իրենց բողոքը,
 ինչպէս եւ անոր հետեւանքով իրենց վրայ
 խռոված աղէտը, որ ամբողջ քաղաքակրթ
 աշխարհը ցնցեց եւ Տաճկաստանի ներքին
 տարալուծումը վերջնապէս ապացուցանող
 մեծագոյն ստատարը եղաւ. Արեւելքի վերա-
 կենդանացման, եւրոպացման գլխաւոր շար-
 ժառիթը կ'առուցած պիտի ըլլայ. առի Հայուն
 փառքը պիտի կաշմէ. եւ այդ բարձր հայե-
 ցակեանն ալ տէր է միշտ նկատենք իրերը, եւ
 մեր բռնելիք ընթացքը. ինչ նախնիքներ ալ
 գործած ըլլան քիւրտն եւ թուրք մեզի
 նկատմամբ, անոնք մեր երախտաւորեալները
 պիտի դառնան, որովհետեւ մեր արիւնն է որ
 պիտի ըլլայ այդ բոլոր ժողովուրդներուն աւ-
 խուսափելի վերանորոգման, այդ բոլոր երկիր-
 ներուն ձեկատագրական կերպարանափոխու-
 թեան հիմնական պատճառը. եւ մենք որ մե-
 զի նպատակ ունինք, ոչ թէ՝ տգէտ քիւրտի
 կամ մուսուլման թուրքի մը պէս՝ կործանել,
 քարոզել, այլ մեզ պաշտպանել աւերիչներուն
 զէմ, եւ աւերումի դրութեան տեղ հաստատել
 ազատութեան եւ կեանքի դրութիւնը՝ որմէ
 պիտի օգտուին մեր երկրին բոլոր ժողովուրդ-
 ները, մենք պէտք չէ որ մասնաւորենք մեր
 ատելութիւնը ցեղերու զէմ, այլ պէտք է զայն
 խտացնենք կառավարական զգուշելի սխտեմի
 մը զէմ, եւ մեր ջանքերը ուղղենք զայն տա-
 պալելու. Այս ուղղութեան մէջ, շատ աւելի

պարտք ունինք ամբանալու այժմ, երբ կը
 տեսնենք քիւրտերէն իսկ ձայներու բարձ-
 րացումը Սուլթանական ընթիմին զէմ մի-
 ացման հրաւիրող, եւ երբ կը տեսնենք իսմա-
 յիլ Բէմալ մը որ երիտասարդ-թուրքերը կը
 յաջողի մղել վերջապէս Հայերուն միանալու՝
 Յիւր յողուածին գործադրութիւնը եւրոպայէն
 պահանջելու համար:

Այս բոլորը կ'ապացուցանեն թէ հայը, որ
 նիւթապէս անեղօրէն տուեց այս վերջին ար-
 իւնտո շրջանին մէջ, բարոյապէս անհունօրէն
 շահած է. քիւրտը եւ թուրքը հայուն դատին կը
 կապեն հիմա իրենց դատը. Առանց չափա-
 զանցելու այդ երեւոյթներուն կարեւորու-
 թիւնը, բայց եւ առանց անտեսելու անոնց
 նշանակութիւնը, զգուշաւոր ուշադրութեամբ
 մը պէտք է հետեւինք անոնց, եւ քաղենք
 անոնցմէ դատը զոր կը պարունակին. Այսպէս
 կամ այնպէս, Արեւելքը սահմանուած է իր ար-
 զի գարշաճոտ մեռելութեան վերածնելու. արի-
 եղբարական շահը այդպէս կը պահանջէ. ու ինչ-
 պէս որ ալ լուծուի. գորտեան հանգոյցը, Փոքր-
 Ասիոյ ժողովուրդները, մահմետական ու քրիս-
 տոնեայ, բոլորն ալ, երբ մահուան շրջանին
 յաջորդէ կեանքի շրջանը, յիշատակարան
 մը պիտի կանգնեն ու վերտառութեամբ՝
 «Վերածնած Արեւելքը, երախտագէտ՝ հայերուն
 որ նահատակուեցան հանրային բարիքին հա-
 մար:

2.

 ՊԱՏԸ ՅԵՏԱԶԳՈՒԱԾ

Դասը որ Անահիտի սեփեղը բացած է պ.
 Գալթաֆնանի դէմ, յիշատակուող յունուար
 17ին: